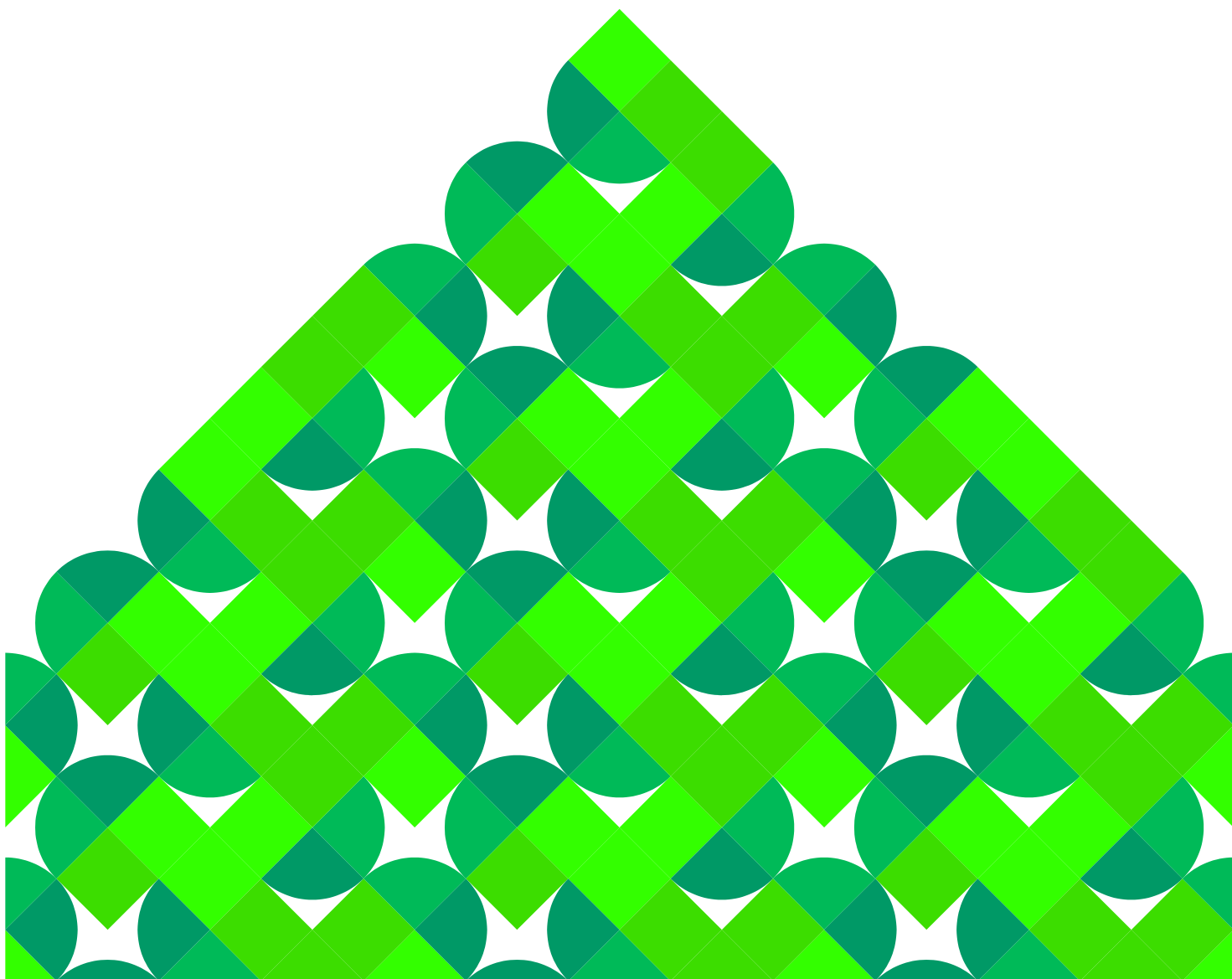

Våld mot personer med funktionsnedsättning

Om utsatthet och förekomst av våld

Myndigheten för delaktighet är en kunskapsmyndighet som arbetar inom funktionshindersområdet. Vi arbetar för att alla, oavsett funktionsförmåga, ska kunna vara fullt delaktiga i samhället.

Myndigheten för delaktighet, 2023

Våld mot personer med funktionsnedsättning – Om utsatthet och förekomst av våld

Nummer 2023:12

ISBN: 978-91-987835-8-2 (pdf)

Publikationen finns att ladda ner från myndighetens webbplats www.mfd.se.

Alternativa format kan beställas från Myndigheten för delaktighet.

Postadress: Myndigheten för delaktighet, Box 1210, 172 24 Sundbyberg

E-post: info@mfd.se

Telefon: 08-600 84 00

Innehåll

Om rapporten	4
Inledning	5
Kunskap om våld och funktionsnedsättning	7
Att förstå våld, funktionsnedsättning och funktionshinder	7
Osynlighet, beroende och sårbarhet	11
Att mäta förekomst av våld	25
Undersökningar om levnadsvillkor och våld	25
Våldsutsatthet bland personer med funktionsnedsättning ...	30
Mer utsatta för alla typer av våld	31
Osynliga individer med stor risk för våld.....	41
Referenser	47

Om rapporten

I november 2021 fick Myndigheten för delaktighet, MFD, i uppdrag av regeringen att sammanställa kunskap från forskning och undersökningar om våldsutsatthet bland personer med funktionsnedsättning samt identifiera kunskapsluckor inför framtida studier. I uppdraget ingick även att genomföra en kartläggning av vilken kunskap om våldsutsatthet bland personer med funktionsnedsättning som finns hos anställda som möter personer med funktionsnedsättning som har eller kan ha utsatts för våld, samt hur denna kunskap sprids och används i relevanta verksamheter. Uppdraget innebar också att kartlägga vilka kunskapsstöd och åtgärder som aktörer använder för att förebygga och upptäcka våld i målgruppen samt vilka insatser som ges till personer som utsatts för våld. I uppdraget ingick också att lämna förslag på vilka allmänna kunskapsstöd avseende våldsutsatthet som kan anpassas till arbetet med personer med funktionsnedsättning och om ytterligare kunskapsstöd behövs, liksom att lämna förslag på åtgärder på nationell, regional eller lokal nivå för att förbättra upptäckt samt stöd och skydd för målgruppen.

Uppdraget redovisas i en rapport som består av tre delar. En del innehåller en redovisning av våldsutsattheten bland personer med funktionsnedsättning i alla åldrar, och där så är möjligt, uppdelad på kön. Den andra delen redovisar en kartläggning av samhällsaktörers arbete i förhållande till personer med funktionsnedsättning. Vidare presenteras samlade slutsatser av aktörernas arbete samt förslag till åtgärder. Till de båda rapporterna finns också en bilaga med ytterligare statistik och kunskap om våld mot personer med funktionsnedsättning.

Inledning

I den här rapporten presenterar Myndigheten för delaktighet, MFD, som en del i ett regeringsuppdrag, aktuell kunskap från forskning och undersökningar om olika våldstyper och hur de kan påverkas av att leva med en eller flera funktionsnedsättningar.¹ I rapporten presenteras också slutsatser från MFD:s sammanställning av kunskap från forskning och undersökningar om hur förekomsten av våld ser ut bland flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning.

Alla typer av våld och övergrepp utgör ett allvarligt samhällsproblem, både nationellt och globalt, samt en allvarlig kränkning som skapar lidande för de enskilda individer som utsätts. Flera olika faktorer kan påverka risken att utsättas för våld och det kan finnas omständigheter som gör att risken för att bli utsatt ökar. Det kan vara faktorer så som kön, könsidentitet, könsuttryck, sexuell läggning, etnisk tillhörighet, religion och trosuppfattning eller omständigheter så som ekonomiska förhållanden. Att leva med en eller flera funktionsnedsättningar är en känd och väl identifierad faktor som påverkar risken för en individ att utsättas för våld.

Våld är oftast situationsspecifikt och det drabbar inte alla individer på samma sätt. Våld kan också förekomma i olika miljöer, i hemmet eller i den privata sfären, i den offentliga miljön, på en arbetsplats, i skolan eller i samhällets vård eller omsorg. Att våld är situationsspecifikt blir även tydligt när en våldsutövare utnyttjar en situation där den våldsutsatta är beroende av till exempel omgivningens stöd, tillgänglighet eller förståelse. Beroende på omständigheterna fördjupas utsatthet, risk och sårbarhet i olika utsträckning.

En mängd befolkningsstudier, både tillfälliga och återkommande, har under de senaste åren bidragit till ökad kunskap om förekomst av våld, vilka typer av våld som ökar, vilka våldet drabbar samt konsekvenser av

¹ MFD hänvisar löpande till den forskningsöversikt som uppgifter om en studie är hämtade från.

våldet. Studierna ger också i viss mån kunskap om samhällets möjligheter att reagera, agera mot och möta våldsutsatthet. För vissa befolkningsgrupper har dock kunskapen om förekomst och utsatthet för våld förblivit låg. Det gäller både kunskap om utsatthet hos personer som lever med enskilda riskfaktorer såsom funktionsnedsättning och personer som lever i komplexa livssituationer med flera olika riskfaktorer.

Kunskap om våld och funktionsnedsättning

Att förstå våld, funktionsnedsättning och funktionshinder

Vad är våld?

I Socialstyrelsens definition² av våld ingår brottsliga handlingar som delas upp i tre våldstyper: fysiskt våld, sexuellt våld och psykiskt våld. Våldet kan ha olika karaktär och personer kan vara utsatta för en kombination av olika våldshandlingar. Den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor inkluderar därutöver ytterligare typer av våld såsom hedersrelaterat våld och förtryck, könsstympning av flickor och kvinnor och prostitution och människohandel.³

Andra uttryck för våld

Det finns handlingar som inte definieras som ett brott enligt aktuell lagstiftning, men som tillsammans bildar mönster av sätt att kränka någons integritet.⁴ Det kan till exempel handla om:

- *Digitalt våld* som är det våld som förekommer på digitala plattformar. Det kan handla om hotfulla eller kränkande meddelanden eller övervakning av hur någon förflyttar sig via GPS.

² Socialstyrelsens definition av våld, [Våld i nära relationer - Socialstyrelsen, hämtad 2023-01-09.](#)

³ Skr. 2016/17:10. Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid.

⁴ Socialstyrelsens definition av våld, [Våld i nära relationer - Socialstyrelsen, hämtad 2023-01-09.](#)

- *Materiellt våld* som innebär förstörelse eller stöld av någons bohag, värdesaker eller personliga tillhörigheter.
- *Ekonomiskt våld* som kan vara att utsätta någon för ekonomiska hot eller begränsa gemensamma ekonomiska tillgångar.⁵

Vad är en nära relation?

Socialstyrelsens termbank gör skillnad på anhörig och närstående. Med närstående menas en person som den enskilde anser sig ha en nära relation till, medan en anhörig är en person inom familjen eller bland de närmaste släktingarna.⁶ Aktörer inom rättsväsendet definierar också begreppet nära relation. Polismyndigheten beskriver begreppet nära relation som att det kan innebära att parterna är eller har varit gifta, sambo, eller särbo eller har gemensamma barn. Begreppet omfattar också barn, föräldrar och syskon.⁷

Anhöriga och närstående personer står ofta för den trygghet och omsorg som enskilda kan behöva vid sjukdom, funktionsnedsättning, hög eller låg ålder eller vid svårigheter i vardagen. Personer med funktionsnedsättning har i många fall fler och andra personer i sin närhet som ger dem trygghet och omsorg än vad personer utan funktionsnedsättning har. Dessa relationer kan sägas bryta mot samhällets normativa föreställning om vad som är en nära relation. De normbrytande nära relationerna kan uppstå med vårdpersonal och personal i insatser, till exempel enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, och socialtjänstlagen (2001:453), SoL. De kan också uppstå med färdtjänstchaufförer och liknande yrkesroller, så fort det uppstår en kontinuitet i kontakten.⁸

⁵ Socialstyrelsens definition av våld, [Våld i nära relationer - Socialstyrelsen, hämtad 2023-01-09.](#)

⁶ Socialstyrelsens definition av våld, [Våld i nära relationer - Socialstyrelsen, hämtad 2023-01-09.](#)

⁷ <https://polisen.se/utsatt-for-brott/olika-typer-av-brott/brott-i-nara-relation/vad-raknas-som-brott-i-en-nara-relation/>, hämtad 2023-01-09.

⁸ Nordens Valfärdscenter (2016).

För personer med funktionsnedsättning innebär detta indirekt fler nära relationer samt att våld kan uppstå i andra relationer som kan beskrivas som nära, än för en person utan vård- och stödbehov.

Vad är funktionshindersrelaterat våld?

Personer med funktionsnedsättning kan drabbas av samma typer av våld som alla människor kan utsättas för. Socialstyrelsen identifierar därutöver också en särskild form av våld: funktionshindersrelaterat våld. Denna typ av handlingar riktar sig mot individens funktionsnedsättning där någon genom våldshandlingar fördjupar en redan befintlig utsatthet. Det kan handla om psykiskt våld som att vägra tolk till någon som är döv, hörselskadad eller har dövblindhet, att flytta runt, gömma eller förstöra möbler för någon som inte ser eller undanhålla nödvändiga hjälpmedel eller medicin. Det kan vara fysiskt våld som att använda en persons hjälpmedel som tillhygge i våldshandlingen.⁹ Nordens Vårdscenter delar in de särskilda aspekterna av våld och övergrepp som personer med funktionsnedsättning utsätts för i två huvudsakliga kategorier:

1. Övergrepp i stöd- eller vårdsituationer som är direkt relaterade till att en person har en funktionsnedsättning,
2. Typer av våld som alla riskerar att utsättas för, men som inte hade ägt rum om den utsatta inte hade haft en funktionsnedsättning. Personens utsatthet till följd av funktionsnedsättning ger våldet en särskild karaktär.

Gemensamt för dessa kategorier är att förövaren utnyttjar den utsatta personens reducerade autonomi, förmåga och förutsättningar att göra motstånd.¹⁰ Bristande tillgänglighet i omgivningen och hinder för delaktighet i samhället generellt kan göra situationen mer komplex samt innebär ytterligare riskfaktorer för personen som är utsatt för våld.

⁹ Socialstyrelsen (2011b).

¹⁰ Nordens Vårdscenter (2016).

Vad är en tvångs- och begränsningsåtgärd?

En tvångsåtgärd är ett juridiskt begrepp som avser åtgärder som utförs av en myndighet mot en person mot dennes vilja eller utan samtycke. Det kan till exempel handla om skyddsåtgärder som används utan samtycke. Då förlorar åtgärden sitt syfte att fungera skyddande, stödjande eller hjälpanande för den enskilde. Skyddsåtgärden kan i stället upplevas som kränkande och inverka negativt på den utsattes självkänsla och värdighet.¹¹ Det finns ingen enskild lag som reglerar tvångsåtgärder, utan bestämmelser om dem finns i olika lagar.¹² Tvångs- och begränsningsåtgärder är enligt gällande regelverk inte tillåtna i vården och omsorgen, med undantag för nödsituationer. Inspektionen för vård och omsorg, IVO, har över tid uppmärksammat att personer i samhällsomsorgen, specifikt inom verksamheter enligt LSS, utsätts för missförhållanden i form av tvångs- och begränsningsåtgärder, men även för regelrätt våld, kränkningar och övergrepp.¹³

Vad menas med stödinsatser?

Med stödinsatser menas framför allt de insatser som kan ges till personer med funktionsnedsättning med hjälp av lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, och socialtjänstlagen (2001:453), SoL. Det finns även andra insatser, såsom färdtjänst, som är insatser som en person med en funktionsnedsättning har och som skiljer sig från övriga befolkningens möjlighet till kollektivt färdmedel.

Andelen personer med funktionsnedsättning som är i behov av socialtjänstens insatser ökar.¹⁴ Mest ökar behovet av boendestöd inom SoL och kommunalt beslutad personlig assistans, boende för vuxna enligt

¹¹ [Tvångs- och begränsningsåtgärder - Kunskapsguiden, hämtat 2023-01-07.](#)

¹² Lagar som bland annat innehåller bestämmelser om tvångsåtgärder är rättegångsbalken, lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), lagen om vård av missbrukare (LVM), polislagen, utlänningslagen, lagen om rättspsykiatrisk vård, lagen om psykiatrisk tvångsvård och smittskyddslagen.

¹³ Inspektionen för vård och omsorg (2020; 2021a; 2021b; 2022b).

¹⁴ Socialstyrelsen (2021c).

LSS och daglig verksamhet inom LSS. Väntetiderna för att få ta del av ansökta insatser ökar också.¹⁵ Orsaken till ökningen beror delvis på en allmän befolkningstillväxt i Sverige, men Socialstyrelsen skriver att det krävs djupare analyser för att fullt ut kunna förstå anledningen till utvecklingen inom SoL och LSS och dess målgrupper.¹⁶ Det ökade antalet personer som befinner sig i någon av samhällets stödinsatser är viktigt att förstå i ett sammanhang av våld, övergrepp och tvångs- och begränsningsåtgärder. Ju fler som har en insats, desto fler kan drabbas om insatsen inte fungerar väl eller som i värsta fall innebär att en person som är behov av stöd i stället far illa. Även bristande tillgänglighet till insatser på grund av väntetider riskerar att orsaka eller förvärra utsatthet för våld och övergrepp. En person som är utsatt kan få vänta på insatser som skulle kunna vara ett sätt att minska eller komma bort från sammanhanget där våld förekommer.

Osynlighet, beroende och sårbarhet

För att beskriva utsattheten för våld och övergrepp bland personer med funktionsnedsättning används ofta tre teman; osynlighet, beroende och sårbarhet.¹⁷ Orsakerna till osynligheten, beroendet och sårbarheten är komplexa och förekommer på olika sätt hos olika individer och i olika sammanhang. Faktorerna är också ömsesidigt sammanhängande och behöver förstås tillsammans.

Det är tillsammans med dessa faktorer också viktigt att förstå förhållandet mellan skydds-, tvångs- och begränsningsåtgärder mot personer med funktionsnedsättning.

¹⁵ Socialstyrelsen (2021c); Inspektionen för vård och omsorg (2022b).

¹⁶ Socialstyrelsen (2022c).

¹⁷ Brottsförebyggande rådet (2007).

Osynlighet och brister i tillgänglighet till samhällets arenor

Utsatthet hos och våld mot en person med funktionsnedsättning kan vara osynligt på flera olika sätt. Det kan handla om stereotypa uppfattningar om vem som kan drabbas av våld och om vem som kan utsätta någon för våld. Om omgivningen inte kan föreställa sig att en person kan utsättas för en viss typ av våld eller övergrepp kan det också vara svårt att upptäcka när det väl sker. Om det inte heller finns en medvetenhet om att våld kan förekomma hos dem som ska ge stöd och omvårdnad, är det på samma sätt svårare att upptäcka om en sådan situation väl uppstår.

En annan faktor som riskerar att göra våld osynligt är en persons begränsade kontakter med omvärlden. Om en person endast har ett litet antal omvärldskontakter som kanske främst sker genom familjemedlemmar eller personal i olika samhällsinsatser, blir möjligheterna att berätta om våld begränsade. En begränsad omvärldskontakt kan också handla om att en person kommunicerar på ett sätt som är svårt för många i omgivningen att förstå, vilket ytterligare minskar antalet kontakter där personen kan uttrycka sig om sin situation. Oavsett orsak, innebär en begränsad insyn i en persons livssituation att utsatthet för våld och övergrepp är svårt att upptäcka.

Brister i tillgänglighet i samhället i stort, liksom bristande tillgång till och brister i utförandet av samhällets stödinsatser, kan vara orsaker som stänger ute personer som är beroende av god tillgänglighet och som indirekt kan leda till att våld och övergrepp osynliggörs. En utebliven stödinsats kan till exempel leda till att en person blir isolerad, vilket försvårar insyn. Isolering kan också bero på små sociala nätverk eller på att närstående eller personal i olika insatser inte hjälper personen ut i andra kontakter med samhället.

Forskning visar också att det kan vara svårt, även för personal som arbetar med personer med funktionsnedsättning, att uppfatta och tolka tecken på våld. Studier har visat att yrkesverksamma gör olika bedömningar av tecken på våld och övergrepp till exempel bland barn med funktionsnedsättning samt att professionella till exempel kan

uppfatta tecken på övergrepp bland vuxna personer med intellektuell funktionsnedsättning som uttryck för funktionsnedsättningen och inte ett symptom på våld. Studier visar att flera olika beteendeförändringar eller fysiska förändringar kan vara tecken på våldsutsatthet bland personer med funktionsnedsättning, men att de kan ta sig olika uttryck.¹⁸

Beroende av insatser och sin omgivning

Många personer med funktionsnedsättning är beroende av närstående, personal och tillgänglighet i omgivningen på fler sätt än personer som inte har en funktionsnedsättning. Det kan handla om att få hjälp med grundläggande behov eller om ett socialt eller ekonomiskt beroende som helt eller delvis hänger ihop med att personen har en funktionsnedsättning. I vissa fall kan beroendet till omgivningen vara mycket omfattande. Beroendet av andra människor i vardagstillvaron eller av tillgång till olika stöd och insatser innebär en högre risk för att utsättas för olika typer av våld och kränkningar. Beroendet kan samtidigt hindra den som utsätts från att ta sig ut ur ett destruktivt sammanhang eller en relation.

Sårbarhet och sämre levnadsvillkor

En funktionsnedsättning kan i sig innebära en sårbarhet om den innebär en avsaknad av fysiska eller kognitiva möjligheter att skydda sig mot övergrepp och våld. Sårbarhet kan också handla om att en person saknar kunskap om eller möjligheter att uttrycka och ta om hand sina rättigheter eller att berätta om de har utsatts för våld. Det kan bland annat bero på frånvaro av eller brister i sexualundervisning, bristande förståelse för kroppslig integritet, en svag självkänsla eller sexuell självkänsla eller olika vård- och omsorgsgivares tillgång till en persons kropp. Sårbarheten kan även försvåras av andra omständigheter som följer av ålder, en kombinerad utsatthet utifrån kön eller av sämre möjligheter att tillgodogöra sig information, vård eller hjälp som är tillgänglig för andra.

¹⁸ Starke, Larsson & Punzi (2022).

Sårbarheten är delvis beroende av de funktionshinder som en person möter och kan därmed variera med typen och omfattningen av funktionsnedsättningen. Sårbarheten kan också bero på en persons generella levnadsvillkor. MFD:s uppföljning av levnadsvillkor för personer med funktionsnedsättning visar att dessa generellt är sämre än för befolkningen i övrigt.¹⁹ En sämre hälsa, lägre utbildningsnivå, sämre anknytning och delaktighet i och till arbetslivet och sämre ekonomi är alla faktorer som riskerar att ge en ökad utsatthet för alla typer av våld och övergrepp.

Vålds- och skyddshandlingar

Det finns en komplexitet i vad som kan anses vara en vålds- respektive skyddshandling mot personer med funktionsnedsättning i behov av stöd. Forskning visar att det kan vara svårt att dra en gräns mellan en skyddsåtgärd, en tvångsåtgärd och en åtgärd som innebär en våldshandling.²⁰ En och samma situation av hjälp eller stöd från omsorgspersonal kan uppfattas som ett övergrepp på samma sätt som utebliven hjälp kan uppfattas som försummelse. Samtycke kan också vara komplicerat för personer med vissa funktionsnedsättningar. Det kan dels bero på att andra personer i högre grad har tillgång till den privata sfären på grund av behov av stöd i vardagen, dels för att samtycke ofta tolkas i form av subtila signaler. En kognitiv nedsättning kan till exempel begränsa både förmågan att bedöma situationer och att ge samtycke. Att läsa av och kommunicera med subtila signaler kan till exempel vara svårt för personer med intellektuell funktionsnedsättning eller autism. Det kan också vara svårt att läsa av andras känslouttryck och förstå risker i interaktion.²¹

¹⁹ Myndigheten för delaktighet (2021; 2022).

²⁰ Källström, Amlakie, Yildirim, Adaszak, Klint, Farias Vera, Gustafsson & Holmefur (2022); Starke, Larsson & Punzi (2022).

²¹ Ibid.

Sammantaget kan ovanstående vara en del i att osynliggöra att olika typer av våld förekommer, inklusive tvångs- och begränsningsåtgärder i samhällets stöd och insatser till personer med funktionsnedsättning. Även om övergrepp upptäcks kan riskfaktorerna som beskrivits leda till att det inte ses som en brottslig handling utan benämns som ett missförhållande eller en brist i olika verksamheter. När detta sker blir våld och övergrepp blir en vårdfråga istället för en rättslig fråga.

Olika funktionsnedsättningar

Även om personer med funktionsnedsättning används som ett samlingsbegrepp i denna rapport, utgör dessa personer inte någon homogen grupp. Olika funktionsnedsättningar innebär olika förutsättningar och riskfaktorer när det kommer till våld. Det handlar både om typ av funktionsnedsättning, förekomst av flera olika funktionsnedsättningar samt om funktionsnedsättningens omfattning. Det betyder sammantaget att det finns stora skillnader mellan olika personers livssituationer och därmed också risk för våld.²²

Neuropsykiatriska och intellektuella funktionsnedsättningar

En neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, NPF, eller en intellektuell funktionsnedsättning, IF, är riskfaktorer som kan medföra en ökad sårbarhet både för våldsutsatthet och för olika typer av riskbeteenden. Svårigheter till följd av NPF eller IF kan också utgöra riskfaktorer för utveckling av ett normbrytande beteende bland barn och unga.²³

Bristande kompetens kring dessa funktionsnedsättningar kan leda feltolkningar av barns och ungas beteende. Svårigheter som bottnar i funktionsnedsättningen kan tolkas som ovilja, trots eller ointresse.²⁴

²² Brottsförebyggande rådet (2007).

²³ Socialstyrelsen (2021b).

²⁴ Socialstyrelsen (2021a).

Det finns också risk för att rätt insatser och åtgärder uteblir när signaler och riskbeteenden feltolkas av omgivningen.

Dövhet, hörselskada eller dövblindhet

Dövhet, hörselskada eller dövblindhet innebär kommunikativa barriärer som försvårar och ibland omöjliggör kommunikation med den hörande omgivningen. Det i sin tur kan komplicera och förstärka en redan befintlig utsatthet i form av ytterligare isolering i en situation av våld och övergrepp. Teckenspråkiga personer är en språklig minoritet, vilket innebär att en teckenspråkig person ofta har en stark identitet och ett socialt och kulturellt fäste i en teckenspråkig kontext. När våld och övergrepp uppstår inom denna kulturella grupp och därför kräver att personen behöver bryta med gruppen, så riskerar hen att hamna i isolering och ett utanförskap som närmast är jämförbara med de mekanismer som kan uppträda i samband med hedersrelaterat våld.²⁵

Synnedstättning och blindhet

En synskada innebär svårigheter att läsa och/eller svårigheter att orientera sig med hjälp av synen. En synskada kan påverka synen på många olika sätt. En del kan svagt skönja färger och föremål eller ser med ett väldigt begränsat synfält. Andra har svårigheter när det är mörkt eller när solens strålar lyster starkt.²⁶ Att ha en begränsad syn eller inte se alls kan göra en person mer beroende av andra personer och stödinsatser, vilket i sin tur kan ge en ökad sårbarhet och utsatthet. Att ha en begränsad syn kan också påverka en persons fysiska möjligheter att inte hamna i utsatta situationer och möjligheterna att skydda sig mot och undkomma våld.

²⁵ SOU 2022:11.

²⁶ <https://www.srf.nu/leva-med-synnedstattning/om-synskador/vem-ar-synskadad/>, hämtat 2023-01-27.

Rörelsenedsättning och rörelsehinder

Rörelsenedsättning och rörelsehinder är ett samlingsbegrepp som innebär en nedsatt förmåga att utföra uppgifter som kräver motorisk samordning och kontroll. Det påverkar i olika grader och omfattning möjligheterna att gå, springa, förflytta sig, lyfta och bära saker, andas eller att hålla kroppen upprätt.²⁷ En rörelsenedsättning kan påverka en persons fysiska möjligheter att försvara sig mot och ta sig ur olika situationer av våld och övergrepp. Det kan också betyda ett ökat beroende av andra till exempel för att kunna ta sig ut ur sin bostad eller säng.

En rörelsenedsättning som innebär svårigheter att hantera föremål, klä sig eller sköta sin hygien gör att en person ofta är beroende av andra i sitt dagliga liv, vilket skapar ett beroende och en sårbarhet.

Flerfunktionsnedsättning

Flerfunktionsnedsättning är ett samlingsbegrepp som beskriver olika kombinationer av omfattande intellektuell, kognitiv, motorisk funktionsnedsättning och ibland även sensorisk funktionsnedsättning i form av syn- eller hörselnedsättning. Flerfunktionsnedsättning är inte detsamma som att ha fler än en funktionsnedsättning.²⁸ Omfattningen av en funktionsnedsättning kan ha en direkt betydelse för utsattheten för våld eller konsekvenserna av att bli utsatt för våld.²⁹

²⁷ <https://www.spsm.se/funktionsnedsattningar/rorelsehinder/>; <https://www.habilitering.se/fakta-och-rad/kort-om-funktionsnedsattningar/rorelsenedsattning/>, hämtat 2023-01-06.

²⁸ <https://www.habilitering.se/fakta-och-rad/kort-om-funktionsnedsattningar/flerfunktionsnedsattning/>, hämtat 2023-01-06.

²⁹ Brottsförebyggande rådet (2007).

Livssituationer där en funktionsnedsättning kan bidra till en fördjupad sårbarhet

Forskning identifierar många olika livssituationer som riskfaktorer för våld. Ibland samverkar olika livssituationer tillsammans med en viss typ av våld eller övergrepp på ett sätt som skapar en särskilt sårbar situation.

Hedersrelaterat våld och förtryck och könsstymning av flickor och kvinnor

Personer med funktionsnedsättning kan vara extra sårbara för att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Situationen för personer med intellektuell funktionsnedsättning har uppmärksammats särskilt, men även andra funktionsnedsättningar, till exempel sådana som innebär alternativa sätt att kommunicera, kan innebära en särskild sårbarhet för denna typ av våld. Hedersrelaterat våld och förtryck bygger på hedersnormer som är kopplade till heteronormativa föreställningar om sexualitet och relationer, med en huvudsaklig strävan efter att upprätthålla en familjs anseende och heder. I praktiken innebär det olika typer av begränsningar, påtryckningar och kontroll av både flickor och kvinnor, pojkar och män. Den särskilda utsattheten för personer med funktionsnedsättning består i att de kan stå i en särskilt stark beroendeställning till dem som utövar våldet. Om en familjemedlems funktionsnedsättning anses vara något som påverkar familjens heder, kan äktenskap inom en hederskontext användas som ett sätt att dölja familjemedlemmens funktionsnedsättning.³⁰ Ett sätt att utöva förtryck som riktar sig mot funktionsnedsättningen är genom försummelse eller genom att neka någon hjälp att söka stödinsatser för att på så sätt behålla kontrollen över en person inom den närmaste familjen. Det finns också studier som visar på en annan försvårande omständighet i relation till samhällets stödinsatser, som innebär att en nära anhöriga tar på sig rollen som personliga assistent och/eller god man.³¹ På så sätt kan kontrollen över personen stärkas och utsattheten fördjupas ännu mer. Den enskildes utsatthet blir då också svårare att upptäcka för utomstående. Hedersvåld

³⁰ Baianstovu, Strid, Särnstedt Gramnaes & Cinthio (2019).

³¹ Tjejers rätt i samhället (2020).

kan också vara svårare att upptäcka på grund av samhällets avsexualisering av individer med funktionsnedsättning och på grund av att målgruppen faller utanför den mall som finns för att identifiera utsatta.³²

I kartläggningen av våldsutsatthet i detta uppdrag har MFD inte kunnat identifiera någon undersökning eller forskning om könsstymning av flickor och kvinnor med funktionsnedsättning. De sätt på vilka en funktionsnedsättning påverkar utsattheten för hedersrelaterat våld och förtryck torde dock även kunna gälla för könsstymning av flickor och kvinnor.

Prostitution och människohandel inklusive tvångsäktenskap

Internationell forskning och rapporter från Jämställdhetsmyndigheten visar att personer med funktionsnedsättning i alla åldrar löper en större risk att hamna i prostitution och människohandel jämfört med övrig befolkning.³³ Yrkesverksamma i verksamheter som möter personer med erfarenhet av sex mot ersättning samt erfarenhet av sexuell exploatering i kombination med tiggeri, arbetskraftsexploatering eller exploatering för kriminell verksamhet beskriver också att målgruppen är överrepresenterad i dessa verksamheter. Lägesrapporter från Polismyndigheten^{34, 35} visar också att personer med funktionsnedsättning i hög utsträckning faller offer för människohandel för tiggeriändamål med motivering att särskilt utsatta grupper av offer genererar mer pengar.

Internationell forskning visar bland annat att överrisken för att hamna i prostitution för flickor med låg kognitiv funktion bland annat kunde

³² Baianstovu, Strid, Särnstedt Gramnaes & Cinthio (2019).

³³ Starke, Larsson & Punzi (2022); Jämställdhetsmyndigheten (2021b).

³⁴ Polismyndigheten (2017).

³⁵ Polismyndigheten (2020).

förklaras av flickornas sämre förmåga att identifiera riskfyllda situationer samt att de var mer benägna att acceptera gärningsmännens önskemål.³⁶

En annan form av människohandel är bortgifte via tvång eller vilseledning. Här visar internationell forskning att personer med intellektuell funktionsnedsättning har en många gånger större risk att utsättas för tvångsäktenskap än personer utan funktionsnedsättning. Exempelvis upp gav föräldrar till barn med intellektuell funktionsnedsättning i en studie att de genom bortgifte ville säkerställa att det fanns en person som hade möjlighet att tillhandahålla det stöd som deras barn behövde, när föräldrarna inte längre skulle ha möjlighet att göra det.³⁷

Jämställdhetsmyndigheten har, som en del i ett arbete med att identifiera riskfaktorer kring individer som av olika skäl, bland annat bortgifte, förs bort eller på annat sätt lämnar Sverige, intervjuat yrkesverksamma som har erfarenhet av att hantera ärenden som rör bortförda personer. I intervjuerna framkom att de yrkesverksamma i lägre utsträckning uppmärksammar funktionsnedsättning som en riskfaktor i jämförelse med andra riskfaktorer. En viss könsskillnad gick också att se, där psykisk ohälsa uppmärksammades enbart bland flickor och kvinnor, medan funktionsnedsättning oftare lyftes som en riskfaktor bland pojkar och män.³⁸

Socioekonomi och våld

Socioekonomi kan vara en faktor som påverkar utsatthet generellt och utsatthet för våld specifikt. Forskning visar att personer med funktionsnedsättning utgör en särskild riskgrupp för att bli utsatta för våld i nära relation på grund ett ekonomiskt beroende av andra.³⁹ I intervjustudien i Starke et al. (2022) uppmärksammas att målgruppens

³⁶ Starke, Larsson & Punzi (2022).

³⁷ Ibid.

³⁸ Jämställdhetsmyndigheten (2022b).

³⁹ Starke, Larsson & Punzi (2022).

socioekonomiska utsatthet behöver beaktas, då dessa personer ofta har en begränsad ekonomi. I Källström et al. (2022) uppger såväl handläggare, chefer och insatspersonal inom LSS som personal i hälso- och sjukvården att de upplever svårigheter både i att avgöra vad som är ekonomiskt våld samt hur de kan stödja en person som inte har ekonomiska och/eller sociala förutsättningar att lämna sin eller sina förövare. Situationer som beskrivs är framför allt familjeförhållanden och förhållandet mellan en klient och en god man eller en förvaltare som begränsar möjligheter till insyn i personens ekonomiska förhållanden.⁴⁰

Särskilt om barn och unga

Familj och föräldrar utgör både en skyddsfaktor och en riskfaktor när det kommer till våld och övergrepp. Våld mot barn och unga med funktionsnedsättning kan förekomma inom familjen på samma sätt som när barnet eller den unga familjemedlemmen inte har någon funktionsnedsättning. Men barn och unga med funktionsnedsättning har särskilda förutsättningar i och med osynlighet, beroende och sårbarhet som beskrivits i tidigare avsnitt (se vidare avsnitt Osynlighet, beroende och sårbarhet). Socialstyrelsen har också konstaterat att föräldrar till barn med funktionsnedsättning ofta upplever familjelivet som mer utmanande än andra föräldrar. Dessa föräldrar behöver ofta räcka till för fler åtaganden som tar tid och ork och som därtill kräver uthållighet, initiativtagande och kunskap. De kan också i högre grad vara beroende av stöd och hjälp från det privata nätverket och från offentliga aktörer. Om detta stöd av olika anledningar inte finns tillgängligt, ökar pressen på familjerna och det kan riskera att leda till situationer där våld kan uppstå.⁴¹

En aktuell dansk studie visar att barn med olika funktionsnedsättningar oftare blir utsatta för sexuella övergrepp jämfört med andra barn. Studien visar också att familjernas sårbarhet och vissa beteenden hos barnen,

⁴⁰ Källström, Amlakie, Yildirim, Adaszak, Klint, Farias Vera, Gustafsson & Holmefur (2022).

⁴¹ Socialstyrelsen (2017).

såsom utåtagerande beteende, påverkar risken för att utsättas för sexuella övergrepp. Resultaten pekar även på att de olika diagnoser som kan föranleda barnens utåtagerande beteende kan vara osynliga för omgivningen, vilket kan innebära att det uppstår missförstånd. Det kan i sin tur leda till fysiska övergrepp och misshandel från de personer som barnen med funktionsnedsättning möter.⁴²

Ett föräldraskap för en person som har en egen funktionsnedsättning kan innebära särskilda utmaningar och hinder. Föräldrar med funktionsnedsättning är inte någon homogen grupp, olika funktionsnedsättningar och personens omgivning kan ge olika utmaningar. Flera studier menar att barn till föräldrar med kognitiva funktionsnedsättningar bör ses som en riskgrupp. Inte heller dessa föräldrar utgör någon homogen grupp, vilket innebär att situationen för barnen varierar, blanda annat beroende på förekomst av problem som tillgång till hjälp och stöd. Även om variationen är stor, identifierar forskning att dessa barn i större utsträckning än andra barn riskerar att få för lite stimulans, att råka ut för olycksfall i hemmet, att försummas och att utsättas för våld.⁴³

Mobbning

Tidigare studier om barns och ungas skolhälsa visar på en överrisk att utsättas för mobbning om barnet har en långvarig funktionsnedsättning.⁴⁴ Mobbing och funktionsnedsättning är också två riskfaktorer som ökar sårbarheten för att utveckla depressiva symptom som till exempel ångest och depression. Enligt en studie är barn och unga med en eller flera varaktiga funktionsnedsättningar dubbelt så sårbara för psykisk ohälsa jämfört med barn och ungdomar utan funktionsnedsättning och relationen mellan funktionsnedsättning och psykisk ohälsa förstärks av mobbing.⁴⁵ Majoriteten av elevhälsoundersökningarna inom området har fokuserat

⁴² Starke, Larsson & Punzi (2022)

⁴³ Socialstyrelsen (2005).

⁴⁴ Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2016).

⁴⁵ Jönköping universitet (2020).

på barn och unga i den reguljära skolan. Det innebär att nationella skolenkäter och andra befolkningsbaserade enkätstudier inte når elever i grundsär- och gymnasiesärskolan eller i specialskolan, där många elever med funktionsnedsättningar befinner sig. I de få studier om mobbning som fokuserat på särskilt sårbara grupper, däribland personer med funktionsnedsättning, framkommer det att flickor med funktionsnedsättning är mer utsatta för mobbning än pojkar med funktionsnedsättning.⁴⁶

Digitalt våld

I en internationell forskningsöversikt från Statens medieråd presenteras resultat som visar att en funktionsnedsättning är en riskfaktor för nätmobbning bland barn och unga.⁴⁷ Internationell forskning visar också att utsatthet på nätet liksom nätmobbning även förekommer bland vuxna med bland annat intellektuell funktionsnedsättning.⁴⁸ En metaanalys om förekomsten av nätmobbning bland elever med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, NPF, fann att barn och ungdomar med NPF är mer utsatta för nätmobbning än andra elever.⁴⁹ Analysen såg också att elever med NPF som går i reguljär skola är mer utsatta för nätmobbning än elever som går i grundsärskola. Det är också vanligare för flickor med NPF som går i reguljär skola att bli utsatta för nätmobbning jämfört med pojkar med NPF.⁵⁰

Försummelse

Försummelse är, i alla sina olika former av underlåtenhet, en handling som uteblir när ett behov av handling finns. Försummelse brukar delas in i olika kategorier: fysisk, emotionell, medicinsk och utbildningsmässig

⁴⁶ Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2016).

⁴⁷ Statens medieråd (2020).

⁴⁸ Starke, Larsson & Punzi (2022).

⁴⁹ Statens medieråd (2020); Starke et al. (2022).

⁵⁰ Statens medieråd (2020).

försummelse samt försummelse av psykisk hälsa.⁵¹ Försummelse handlar exempelvis om att en person som är i behov av mat, medicin eller hjälp med att hålla hygien, inte får dessa behov tillgodosedda i sin vardag. Socialstyrelsen konstaterar att barn med olika typer av funktionsnedsättning är en särskild riskgrupp att bli utsatt för försummelse.⁵² Även vuxna med funktionsnedsättning kan utsättas för försummelse av sina vårdgivare genom att undanhållas från sina nödvändigheter som medicin eller att söka sjukvård. Personer med funktionsnedsättning är en särskilt sårbar grupp för försummelse bland annat på grund av sin beroendeställning gentemot omgivningen. Försummelse kan handla om att medvetet skapa otrygghet, om att omgivningen inte är behjälplig vid toalettbesök eller att en person lämnas utan tillsyn eller undanhålls hjälpmedel.⁵³

Barn och unga i samhällsvård⁵⁴

Socialstyrelsen och Inspektionen för vård och omsorg, IVO, har tidigare konstaterat att barn och unga med olika neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är överrepresenterade vid de särskilda ungdomshemmen vid Statens institutionsstyrelse.⁵⁵ Både Justitieombudsmannen och IVO har riktat allvarlig kritik mot verksamheten vid flera särskilda ungdomshem. Den handlar bland annat om att personalen använder tvångsåtgärder gentemot de unga som saknar stöd i lagen och att personalen använder mer kraftfulla tag än vad som är försvarligt och proportionerligt.⁵⁶ Se vidare under avsnittet Barn och unga är särskilt utsatta.

⁵¹ Nilsson & Tingberg (2020).

⁵² Socialstyrelsen (2011a).

⁵³ Ds 2022:18 Straffansvar för psykiskt våld.

⁵⁴ Begreppet samhällsvård inkludera familjehem, jourhem, stödboende och hem för vård eller boende (HVB), inklusive särskilda ungdomshem, med stöd av socialtjänstlagen (2001:453), förkortad SoL, och lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, förkortad LVU.

⁵⁵ Socialstyrelsen (2019e); Inspektionen för vård och omsorg (2023).

⁵⁶ Statskontoret (2022).

Att mäta förekomst av våld

MFD har inom ramen för det regeringsuppdrag som redovisas i den här rapporten gjort en kartläggning av undersökningar som på olika sätt mäter förekomst av våld. Kartläggningen visar att det finns både återkommande och tillfälliga undersökningar som mäter förekomst av våld. I följande avsnitt presenteras det samlade resultatet av MFD:s kartläggning i denna del.

Undersökningar om levnadsvillkor och våld

Undersökningar av levnadsförhållanden, ULF

Undersökningar av levnadsförhållanden, ULF, är en undersökning som genomförs årligen av Statistiska centralbyrån, SCB. Syftet med undersökningen är att ge en bild av den svenska befolkningens levnadsförhållanden inom en rad olika områden. Studien innehåller frågor om förekomst av våld och hot samt frågor om upplevelse av olika aspekter av trygghet. ULF frågar om erfarenheter av våld och hot under de senaste 12 månaderna. Det betyder att undersökningen endast fångar de erfarenheter av våld och hot som har skett i närtid eller pågående erfarenheter av våld och hot. Det sammanlagda upplevda våldet är därför i denna undersökning betydligt lägre i jämförelse med resultat från befolkningsundersökningar som har ett uttalat syfte att kartlägga förekomst av våld över en längre tid.

Hälsa på lika villkor, Folkhälsomyndigheten

Den nationella folkhälsoenkäten Hälsa på lika villkor genomförs vartannat år av Folkhälsomyndigheten. Undersökningen är en nationell undersökning om hälsa, levnadsvanor och livsvillkor. Hälsa på lika villkor ställer frågor om funktionsnedsättning och om våld.

Eftersom frågorna i undersökningen ställs på samma sätt som i ULF, har MFD i denna kartläggning valt att endast redovisa statistik från SCB.

Våld och hälsa, Nationellt centrum för kvinnofrid⁵⁷

Den största befolkningsundersökning som genomförts i Sverige om våldsutsatthet är ett forskningsprojekt på initiativ av Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK. I studien som heter Våld och hälsa bjöds 10 000 kvinnor och 10 000 män i åldern 18–74 år in för att delta i en enkät- och registerundersökning om våldsutsatthet. Syftet var att genom en nationell prevalensstudie belysa kvinnors och mäns utsatthet för sexuellt, fysiskt och psykiskt våld i ett livstidsperspektiv samt kopplingen mellan utsatthet för våld och olika indikatorer på ohälsa. Genom att ställa detaljerade frågor som beskriver olika typer av våld kunde deltagarna se sina egna erfarenheter som uttryck för våld. Då begreppet våld lämnades till den som besvarade frågorna att tolka, kunde frågan tolkas på många olika sätt, vilket kan göra det svårt att veta precis vad de olika svarsresultaten står för. I den resultatrapport som NCK, tillsammans med Uppsala universitet, publicerade 2014, gjordes ingen redovisning för prevalensen för våld mot personer med funktionsnedsättning. På uppdrag av MFD har Uppsala universitet med hjälp av data från insamlingen 2014 tagit fram tidigare opublicerad statistik över hur våldsutsattheten ser ut bland kvinnor och män med funktionsnedsättning i olika åldrar, som presenteras i denna rapport.

Nationella trygghetsundersökningen, NTU

En annan typ av undersökning om våld och utsatthet är brottsofferundersökningar. I Sverige mäts utsattheten för brott årligen i den Nationella trygghetsundersökningen, NTU, som utförs av Brottsförebyggande rådet, Brå. NTU ställer frågor om bakgrundsvariabler som kan påverka risken för att utsättas för olika typer av brott, vilket gör det möjligt att bryta ner materialet för att på så sätt

⁵⁷ Nationellt centrum för kvinnofrid (2014).

bättre förstå hur olika personer drabbas olika. Exempel på sådana variabler är ålder, födelseland och utbildningsnivå. NTU ställer inga frågor om funktionsnedsättning. Det innebär att den överrisk för att utsättas för olika typer av våld, hot och andra brottsliga handlingar, som andra undersökningar visar att personer med funktionsnedsättning i alla åldrar har, inte synliggörs i NTU. Det innebär också att det utifrån NTU inte går att göra några analyser om vad som kan vara orsaker till överrisken, vad konsekvenserna blir och det går inte heller att säga något om vilka insatser och åtgärder som skulle kunna motverka överrisken. Det gör också att resultatet av NTU inte går att använda för att följa arbetet med våld över tid vad gäller personer med funktionsnedsättning.

Brå har i en redovisning till regeringen⁵⁸ presenterat en analys av i vilken mån bakgrundsinformation kopplat till de olika diskrimineringsgrunderna som inte redan ingår i NTU är möjliga att inkludera i undersökningen. Brå bedömer i analysen att det utifrån ett metodologiskt perspektiv finns goda möjligheter att föra in bakgrundsfrågor för följande diskrimineringsgrunder: könsöverskridande identitet eller uttryck (inklusive transerfarenhet), sexuell läggning, religion eller annan trosuppfattning samt funktionsnedsättning.⁵⁹

Erfarenheter av våld bland barn och unga

Det finns flera stora elevundersökningar som syftar till att kartlägga och beskriva erfarenheter inom olika områden genom att direkt fråga barn och unga. Erfarenheter som ges direkt från barn och unga fyller en viktig funktion i kunskaps- och metodutveckling inom olika områden. Undersökningar som vänder sig direkt till barn om förekomst av våld kan också ha en våldsförebyggande effekt genom att tydliggöra för de barn som deltar att olika handlingar är uttryck för just våld.⁶⁰

⁵⁸ Brottsförebyggande rådet (2022).

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ SOU 2022:70.

Den information som går att få direkt från barn och unga är ett nödvändigt bidrag för att utveckla och anpassa behövliga insatser riktade till barn och unga.

Flera viktiga undersökningar redovisar inte funktionsnedsättning

Återkommande elevundersökningar som frågar efter erfarenheter av funktionsnedsättning kan användas för att synliggöra den särskilda utsattheten bland barn och unga med funktionsnedsättning. Exempel på sådana undersökningar är Skolbarns hälsovanor som genomförs av Folkhälsomyndigheten, liksom de återkommande undersökningar om våldserfarenheter som Stiftelsen Allmänna Barnhuset gör. Genom dessa undersökningar som redovisar funktionsnedsättning har det sedan några år tillbaka blivit tydligt att barn och unga med funktionsnedsättning är särskilt utsatta för alla typer av våld.

Det finns dock återkommande undersökningar som inte efterfrågar erfarenhet av funktionsnedsättning, till exempel Skolundersökningen om brott som genomförs av Brå, Attityder till skolan som genomförs av Skolverket, och Skolenkäten som genomförs av Skolinspektionen. Resultaten från dessa undersökningar kan därmed inte säga någonting om situationen för elever med funktionsnedsättning. Tillgången till statistik om hur situationen för barn och unga med funktionsnedsättning ser ut i förhållande till våldsutsatthet och trygghet just i skolans miljöer är därför mer begränsad än tillgången till kunskap om elever som inte har en funktionsnedsättning.

Utsattheten hos vissa grupper är osynlig

MFD:s samlade kartläggning av rapporter och undersökningar om levnadsvillkor och våldsutsatthet visar också att det finns grupper av barn, unga och vuxna som aldrig nås av återkommande befolkningsundersökningar som innehåller frågor om olika aspekter av våld och trygghet. Ingen av de stora undersökningar som redovisats ovan för att kartlägga våld, mobbning och trygghet i skolan används i grundsärskolan, gymnasiesärskolan eller i specialskolan.

Inte heller när eleverna lämnar dessa skolformer och går vidare till arbetsmarknaden eller en daglig verksamhet finns det system där utsatthet följs upp. Den bild av våld mot personer med funktionsnedsättning som presenteras i denna rapport innehåller därför en viktig kunskapslucka. Utsattheten hos dem som har svårast att göra sin röst hörd, till exempel elever inom särskolan, brukare i insatser enligt LSS och framför allt personer utan konventionellt talat språk, är fortfarande till stor del osynliggjord och det saknas i dag verktyg och metoder för systematisk insamling och uppföljning.

MFD har i kartläggningen funnit lokala och regionala pilotprojekt där olika typer av anpassade folkhälsoenkäter har genomförts i särskolan för att öka kunskapen om elevernas liv och hälsa.⁶¹

⁶¹ Folkhälsoenkät Ung i särskolan 2020 är ett samarbete mellan Region Jönköpings län, Länsstyrelsen i Jönköpings län och länets kommuner; Liv & hälsa ung särskola 2021 Pilotundersökning som är en samverkan mellan Region Örebro län, Karlskoga kommun och Örebro kommun.

Våldsutsatthet bland personer med funktionsnedsättning

I följande avsnitt presenteras ett antal slutsatser från MFD:s sammanställning av kunskap från forskning och undersökningar om våldsutsattheten bland flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning. De fullständiga resultaten av sammanställningen liksom nedanstående data i detalj, återfinns i Bilaga 2 Statistik om förekomst av våld mot personer med funktionsnedsättning.

Metodologiska utmaningar i att mäta och jämföra våldsutsatthet

Det finns flera generella metodologiska utmaningar med att studera våld generellt och våld mot personer med funktionsnedsättning i synnerhet:

- Återkommande riksrepresentativa befolkningsundersökningar som ställer enstaka frågor om våld under en begränsad tid i livet kan ge en underskattning av utsatthet. Dessa undersökningar fångar inte det våld som ägt rum tidigare i livet.
- Pågående våld och utsatthet är svårare att fånga i enkäter och undersökningar. En individ som fortfarande befinner sig i en utsatt situation kan ha svårare att identifiera att det man just då upplever faktiskt är våld.
- Känslor av skuld och skam över att befinna sig i en utsatt livssituation kan påverka de svar som ges.
- Undersökningar definierar begrepp olika, såsom funktionsnedsättning och våld.

På grund av olika metodologiska utgångspunkter kan det också vara svårt att jämföra resultat mellan olika studier. Det kan även vara svårt att dra slutsatser om våldsutsatthetens omfattning, utveckling och karaktär samt att göra jämförelser mellan olika tidsperioder i livet.

Bredden i sammanställningen gör att de slutsatser som dras ändå är möjliga att applicera på befolkningen i stort samt användas för beslutsunderlag om kommande insatser och åtgärder för att åtgärda våldsutsatthet bland personer med funktionsnedsättning. Det är också viktigt att understryka att den tillgängliga statistiken för befolkningen i stort fortfarande osynliggör vissa personer med funktionsnedsättning. Det handlar om de personer som av olika skäl, till exempel kognitiva svårigheter, har svårt att delta i traditionella befolkningsundersökningar och om grupper av personer som är alltför små för att i tillräcklig grad fångas upp av nationella undersökningar med obundet slumpmässigt urval. För dessa målgrupper måste utvecklingsarbetet med att följa upp utsatthet för våld och övergrepp fortsätta.

Mer utsatta för alla typer av våld

MFD:s samlade sammanställning av undersökningar om våldsutsatthet och levnadsvillkor visar att det finns en tydlig koppling mellan funktionsnedsättning och utsatthet för fysiskt, psykiskt och sexuellt våld både i barndomen och i vuxen ålder. Överlag är riskökningen mer markant för kvinnor med funktionsnedsättning jämfört med män med funktionsnedsättning. Data från studien Våld och hälsa (2014) visar också kopplingen mellan funktionsnedsättning och våld är ännu starkare för allvarligare fysiskt, psykiskt eller sexuellt våld under barndomen.

Det finns dock stora variationer beroende på typ av våld, vem som utsätts och när i tid våldet har skett. Beror på vilken typ av våld eller övergrepp det handlar om, i vilket sammanhang våldet har förekommit, vilket kön och vilken typ av funktionsnedsättning den som utsatts har samt på vem som är våldsutövare. Den stora variationen gör att varje våldstyp, liksom ålder och kön, behöver redovisas för att få en heltäckande bild av utsattheten.

Exempel på förekomst av olika typer av våld

- Fler kvinnor med funktionsnedsättning (43 procent) än kvinnor utan funktionsnedsättning (27 procent) uppger att de blivit utsatta för sexuellt våld i barndomen.
- Fler kvinnor med funktionsnedsättning (58 procent) än kvinnor utan funktionsnedsättning (38 procent) uppger att de utsatts för fysiskt våld i barndomen, liksom för fysiskt våld i vuxen ålder, kvinnor med funktionsnedsättning (26 procent) och kvinnor utan funktionsnedsättning (17 procent).
- Dubbelt så många män med funktionsnedsättning (18 procent) jämfört med män utan funktionsnedsättning (9 procent) uppger att de utsatts för psykiskt våld i vuxen ålder.
- Fler än dubbelt så många män med funktionsnedsättning (12 procent) som män utan funktionsnedsättning (5 procent) uppger att de blivit utsatta för sexuellt våld i vuxen ålder.

Alla uppgifter finns i Bilaga 2, Statistik om förekomst av våld mot personer med funktionsnedsättning.

Utsatthet de senaste 12 månaderna

Statistiska centralbyråns Undersökning om levnadsvillkor, ULF, visar hur stor andel som har blivit utsatt för våld under den senaste tolv-månaders perioden. I denna undersökning är den totala förekomsten av våld lägre då mätperioden är mer begränsad. Skillnaderna mellan personer med och personer utan funktionsnedsättning finns dock även här. Till exempel uppger personer med funktionsnedsättning att de i högre utsträckning än personer utan funktionsnedsättning har blivit utsatta för hot eller våld under de senaste 12 månaderna. Kvinnor och män med funktionsnedsättning uppger i lika hög utsträckning att de blivit utsatta för våld eller hot under tidsperioden (9,3 procent) i jämförelse

med kvinnor (5,4 procent) och män (4,6 procent) utan funktionsnedsättning.⁶²

I ULF är det också fler kvinnor med funktionsnedsättning som uppger att de blivit utsatta för våld eller hot i sin bostad under de senaste tolv månaderna, jämfört med kvinnor utan funktionsnedsättning. Skillnaden mellan män med och män utan funktionsnedsättning är dock inte statistiskt säkerställda.⁶³

⁶² Diagram 1 i Bilaga 2, Statistik om förekomst av våld mot personer med funktionsnedsättning.

⁶³ Diagram 13 i Bilaga 2, Statistik om förekomst av våld mot personer med funktionsnedsättning.

Skillnader i ålder

Kunskapsöversikter har tidigare konstaterat att barn och unga med funktionsnedsättning löper en 3–5 gånger större risk att utsättas för olika typer av våld och övergrepp.⁶⁴

Resultat från rapporten Mer utsatta än andra (2022) som Stiftelsen Allmänna Barnhuset har tagit fram på uppdrag av MFD inom ramen för detta regeringsuppdrag, visar att unga med funktionsnedsättning är mer utsatta för våld från vuxna i jämförelse med unga utan funktionsnedsättning.

Exempel på förekomst av fysiskt och psykiskt våld

- Det är fler unga med funktionsnedsättning (21 procent) som uppger att de har varit utsatta för fysisk misshandel av en vuxen, jämfört med unga utan funktionsnedsättning (14 procent).
- Det är fler unga med funktionsnedsättning (22 procent) som uppger att de har varit utsatta för psykisk misshandel av en vuxen, jämfört med unga utan funktionsnedsättning (13 procent).

Alla uppgifter finns i Bilaga 2, Statistik om förekomst av våld mot personer med funktionsnedsättning.

⁶⁴ Stiftelsen Allmänna barnhuset (2016).

Mer utsatta än andra (2022) visar också att fler unga med funktionsnedsättning har erfarenheter av sexuella övergrepp i jämförelse med unga utan funktionsnedsättning. Flickor med och utan funktionsnedsättning uppger en högre utsatthet för sexuella övergrepp än pojkar, oavsett funktionsförmåga.

Exempel på förekomst av sexuella övergrepp

- Det är fler unga med funktionsnedsättning (30 procent) som har erfarenheter av sexuella övergrepp, jämfört med unga utan funktionsnedsättning (19 procent).
- Det är fler flickor med funktionsnedsättning (40 procent) som har erfarenheter av sexuella övergrepp, jämfört med flickor utan funktionsnedsättning (29 procent).
- Det är fler pojkar med funktionsnedsättning (14 procent) som har erfarenheter av sexuella övergrepp, jämfört med pojkar utan funktionsnedsättning (10 procent).

Alla uppgifter finns i Bilaga 2, Statistik om förekomst av våld mot personer med funktionsnedsättning.

Mer utsatta än andra (2022) visar också att unga med multipel funktionsnedsättning samt neuropsykiatriska tillstånd och psykiatriska tillstånd är särskilt utsatta för alla typer av våld och övergrepp. Rapporten visar också att unga med funktionsnedsättning i högre utsträckning är så kallat multiutsatta, det vill säga utsatta för minst två våldsformer samtidigt.⁶⁵

⁶⁵ Figur 13, Svedin, Landberg, & Jonsson (2022).

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, MUCF, erbjuder regioner och kommuner en enkät om ungas levnadsvillkor som kallas LUPP. I resultat från LUPP framkommer också en ökad utsatthet bland unga med funktionsnedsättning.

Exempel på förekomst av olika typer av våld

- Fler unga med funktionsnedsättning (13–16 år 11 procent, 16–19 år 10 procent) uppger att de har blivit utsatta för misshandel, jämfört med unga utan funktionsnedsättning (13–16 år 4 procent, 16–19 år 3 procent).
- Dubbelt så många unga med funktionsnedsättning (13–16 år 10 procent, 16–19 år 13 procent) uppger att de har blivit utsatta för sexuellt våld eller utnyttjande, jämfört med unga utan funktionsnedsättning (13–16 år 4 procent, 16–19 år 6 procent).
- Fler unga med funktionsnedsättning (13–16 år 40 procent, 16–19 år 33 procent) uppger att de har blivit utsatta för mobbning, jämfört med unga utan funktionsnedsättning (13–16 år 23 procent, 16–19 år 16 procent).

Alla uppgifter finns i Bilaga 2, Statistik om förekomst av våld mot personer med funktionsnedsättning.

Mer utsatta än andra (2022) visar, tillsammans med tidigare rapporter,⁶⁶ att unga med funktionsnedsättning i större utsträckning än unga utan funktionsnedsättning riskerar att fara illa på nätet, genom att till exempel skicka avklädda bilder på sig själva.^{67, 68}

⁶⁶ Statens medieråd (2020).

⁶⁷ Figur 11, Svedin, Landberg, & Jonsson (2022).

⁶⁸ Diagram 21 och 22 i Bilaga 2, Statistik om förekomst av våld mot personer med funktionsnedsättning.

Skillnader mellan kön

I MFD:s kartläggning finns det flest exempel på våld där kvinnor med funktionsnedsättning är mer utsatta än män med funktionsnedsättning. Det finns också exempel på det omvända, där till exempel fler män än kvinnor med funktionsnedsättning uppger att de har blivit utsatta för hot eller våld i arbetet under de senaste 12 månaderna. Dessa skillnader är dock inte statistiskt säkerställda. Det är också fler skillnader mellan män med funktionsnedsättning och män utan funktionsnedsättning som inte är statistiskt säkerställda i resultaten från de olika undersökningarna. Det är dock viktigt att uppmärksamma att det i tidigare forskning samt i de översikter som MFD har låtit ta fram inom ramen för detta regeringsuppdrag, framkommer att kunskapsläget vad gäller våldsutsatthet hos män med funktionsnedsättning är sämre än för kvinnor med funktionsnedsättning, då många tidigare studier främst fokuserat på kvinnor.

Exempel på skillnader mellan män och kvinnor med funktionsnedsättning

- Det är mer än dubbelt så vanligt för kvinnor med funktionsnedsättning (43 procent) att ha blivit utsatt för sexuellt våld i barndomen jämfört med män med funktionsnedsättning (16 procent).
- Dubbelt så många kvinnor med funktionsnedsättning (36 procent) uppger att de har blivit utsatta för psykiskt våld i vuxen ålder jämfört med män med funktionsnedsättning (18 procent).

Alla uppgifter finns i Bilaga 2, Statistik om förekomst av våld mot personer med funktionsnedsättning.

Intersektionella perspektiv

Risken för våld påverkas av olika faktorer och livsomständigheter. Ju mer komplex en livssituation är, desto svårare är den att fånga i en befolkningsundersökning. Ju fler sårbarhetsfaktorer en person lever med, desto mer ovanlig blir kombinationen och antalet individer det handlar om minskar. Det gör att statistiken blir svår att bryta ner i undergrupper. Ibland uppstår till och med risken att enskilda personer i en studie kan identifieras.

Det finns undersökningar som fångar fler perspektiv och på så sätt skapar en intersektionell ansats. I ungdomsenkäten LUPP (MUCF) finns till exempel svarsalternativet Annan könstillhörighet på frågan om könstillhörighet. När resultaten i undersökningen bryts ner på funktionsnedsättning och annan könstillhörighet uppstår små urvalsgrupper. Antalet respondenter som också uppger våldsutsatthet blir då ännu färre. Resultaten är inte statistiskt säkerställda och ska därför tolkas med försiktighet. Det går dock att se en mycket stor förekomst av våld, hot och sexuellt utnyttjande bland de respondenter som uppgett annan könstillhörighet och funktionsnedsättning. För fysiskt våld och hot uppger till exempel personer med funktionsnedsättning och annan könstillhörighet en tre gånger så stor utsatthet jämfört med personer som uppgett annan könstillhörighet utan funktionsnedsättning.

För andra komplexa livssituationer saknas uppföljningsbar statistik helt. Socialstyrelsen har tidigare redovisat svårigheterna i att göra en nationell kartläggning av omfattningen i befolkningen av hedersrelaterat våld och förtryck.⁶⁹ Det finns därför begränsad information om omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck i befolkningen generellt. För personer med funktionsnedsättning som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck är det statistiska underlaget i princip obefintligt. För könsstymning av flickor och kvinnor har MFD inom ramen för detta uppdrag inte funnit någon data eller kunskap.

⁶⁹ Socialstyrelsen (2019a).

En begränsad studie från Tjejers rätt i samhället, TRIS, ger en fingervisning om utsattheten i målgruppen genom resultat från insatspersonal, det vill säga personal såsom i särskilda boenden och i daglig verksamhet. På grund av studiens omfattning bör resultaten dock tolkas med försiktighet.

Personal som har kännedom om brukare som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck

- Mer än en tredjedel av tillfrågade LSS-handläggare och personal i daglig verksamhet uppger att de har kännedom om en brukare som har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck. Något färre har kännedom om en brukare som har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck av en nära anhörig som också är brukarens assistent/gode man.
- Nästan en tredjedel av tillfrågade bland LSS-handläggare och personal från daglig verksamhet uppger att de har kännedom eller misstanke om brukare som riskerar att bli förlovad/gift mot sin vilja.

Alla uppgifter finns i Bilaga 2, Statistik om förekomst av våld mot personer med funktionsnedsättning.

Olika undersökningar kan ge olika resultat

Ibland förekommer skillnader i undersökningar av förekomst av våld som kan vara svåra att tolka. Den senaste genomförda undersökningen Skolbarns hälsovanor⁷⁰ (2017/2018) visar på en mindre skillnad på två procent mellan elever med och elever utan funktionsnedsättning som uppger att de utsatts för mobbning de senaste 12 månaderna. Denna skillnad är inte heller statistiskt säkerställd.⁷¹

I Mer utsatta än andra (2022) är det betydligt vanligare att unga med funktionsnedsättningar har upplevt mobbning någon gång under uppväxten, 65 procent, jämfört med unga utan funktionsnedsättning, 50 procent.⁷² Även i undersökningen LUPP framkommer större skillnader vad gäller förekomst av mobbning mellan unga med och unga utan funktionsnedsättning.⁷³ Tillsammans tyder resultaten på att barn och unga med funktionsnedsättning är utsatta för mobbning i högre grad än barn och unga utan funktionsnedsättning och i högre utsträckning än det som fångas upp av Skolbarns hälsovanor (2017/2018).

Våldsutsatthet får konsekvenser för de utsattas hälsa

Undersökningen som ligger till grund för Stiftelsen Allmänna barnhusets rapport Mer utsatt än andra (2022) innehåller även ett standardiserat instrument, Trauma Symptom Checklist for Children (TSCC), som mäter psykosocial hälsa. I Mer utsatta än andra (2022) framkommer att elever som har varit utsatta för någon form av våld generellt har en sämre psykisk hälsa än de som inte har varit utsatta. De elever som dessutom uppgett att de hade en funktionsnedsättning visar en ännu sämre hälsa. Mönstret av en högre grad av ohälsa återkom oavsett vilken typ av våld eller övergrepp som eleverna hade varit utsatta för. Erfarenheter av

⁷⁰ Skolbarns hälsovanor är en enkätundersökning bland 11-, 13- och 15-åringar som genomförs av Folkhälsomyndigheten vart fjärde år.

⁷¹ Folkhälsomyndigheten (2020).

⁷² Figur 1, Svedin, Landberg, & Jonsson (2022).

⁷³ Diagram 17 i Bilaga 2, Statistik om förekomst av våld mot personer med funktionsnedsättning.

sexuell exploatering, penetrerande sexuella övergrepp och psykisk misshandel var de former av våld som var mest associerade till psykisk ohälsa.⁷⁴

Även i studien Våld och hälsa (2014)⁷⁵ går det att studera kopplingen mellan utsatthet i olika åldrar och psykisk, fysisk och social ohälsa. Studien binder på så sätt ihop olika delar av problemområdet våld och ger en mer allsidig bild av kvinnors och mäns utsatthet för våld i ett livstidsperspektiv samt av kopplingen mellan utsatthet och aktuell hälsa.

Hur dessa kopplingar ser ut för kvinnor och män med funktionsnedsättning bör dock studeras vidare med hjälp av fördjupade data från undersökningen.

Osynliga individer med stor risk för våld

Det finns grupper av personer med funktionsnedsättning som är svårare än andra att nå genom vanliga undersökningar och konventionella mätmetoder. Det beror bland annat på brist på tillgänglighet i undersökningar utifrån respondenters kognitiva förmågor. Undersökningar som genomförs med hjälp av enkäter, både i traditionellt pappersformat och i digitala versioner, är utarbetade för att passa en generell målgrupp. Undersökningarna är sällan utformade på ett sätt som tar hänsyn till eventuella kognitiva svårigheter. Denna grupp av respondenter är också alltför liten för att i tillräcklig grad fångas upp av nationella undersökningar med obundet slumpmässigt urval. Detta gör att erfarenhet av våld och utsatthet bland dem som inte kan besvara en allmän enkät uteblir i resultat över våldsutsatthet som hittills presenterats.

För att få kunskap om utsattheten för våld bland personer med intellektuell funktionsnedsättning har MFD inom ramen för detta regeringsuppdrag givit Göteborgs universitet i uppdrag att genomföra en forskningsöversikt om våldsutsattheten bland personer med intellektuell

⁷⁴ Svedin, Landberg, & Jonsson (2022).

⁷⁵ Nationellt centrum för kvinnofrid (2014).

funktionsnedsättning, i denna rapport refererad till som Starke et al. (2022). I överlämningsdialogen med MFD underströk forskarteamet att det efter genomfört uppdrag inte råder någon som helst tvivel om att personer med intellektuell funktionsnedsättning är mer utsatta för alla typer av våld och övergrepp jämfört med andra personer, både med och utan funktionsnedsättning. Denna bild är dessutom både nationell och global.

Starke et al. (2022) innehåller bland annat en litteraturöversikt om kartläggning av förekomsten av våld. Den är baserad på 25 artiklar varav 24 fann att personer med intellektuell funktionsnedsättning är mer utsatta för olika typer av våld jämfört med den övriga befolkningen. I de granskade studierna rapporteras olika former av våld, framför allt olika former av sexuellt våld men även fysiskt och psykiskt våld, förekomst av försummelse av barn samt om prostitution och människohandel för sexuella ändamål bland barn och vuxna. De studier som hade en kontrollgrupp visar att personer med intellektuella funktionsnedsättningar är mer utsatta för våld än kontrollgruppen och i jämförelse är de även utsatta för kraftigare våld. Starke et al. (2022) visar också att några av de främsta sårbarhetsfaktorerna för övergrepp är målgruppens begränsade förmåga att förstå riskabla situationer samt frånvaron av träning och utbildning för att undvika våldsutsatthet.⁷⁶

Tvångs- och begränsningsåtgärder och våld

Samhället har ett särskilt ansvar för de individer som av olika anledningar inte kan bo kvar i sin ursprungsfamilj eller inte kan upprätthålla ett eget boende. Det handlar både om barn och unga som befinner sig i samhällsvård och om barn och vuxna personer som befinner sig i olika typer av insatser enligt LSS. Inspektionen för vård och omsorg, IVO, och civilsamhället, har över tid uppmärksammat att barn och unga i samhällsvård och personer i insatser enligt LSS, i ökad

⁷⁶ Starke, Larsson & Punzi (2022).

utsträckning utsätts för olika missförhållanden såsom tvångs- och begränsningsåtgärder, våld, kränkningar och övergrepp.⁷⁷

- Klagomål och upplysningar från allmänheten, liksom anmälningar enligt lex Sarah, om tvångs- och begränsningsåtgärder inom omsorgen har ökat mellan åren 2019 och 2021.⁷⁸
- Det förekommer olika slags begränsningar som påverkar brukaren i cirka 80 procent av alla LSS-boenden.⁷⁹

IVO bedömer utifrån uppföljningar och granskningar⁸⁰ på området att det sannolikt också finns ett mörkertal kring uppgifter om de tvångs- och begränsningsåtgärder liksom regelrätt våld och övergrepp som sker i insatser. Det beror både på förutsättningarna för insatsen, den särskilda sårbarheten hos personen som har insatsen samt på målgruppens begränsade förutsättningar att själva rapportera missförhållanden som de utsätts för. Mörkertalet kan också bero på bristande ledning och rutiner kring rapportering av missförhållanden, vilket leder till att övergrepp och våld ofta inte rapporteras som våld utan som en incident. En granskning av till IVO inkomna lex Sarah-anmälningar och anmälningsärenden om tvångs- och begränsningsåtgärder visade att fastspänning, fasttejpning, fastbindning, fysiskt tvång från personal, tvångsmedicinering och matbegränsningar kategoriseras som ”annat” i nästan hälften av de granskade anmälningarna. Konsekvensen av detta menar IVO kan leda till en viss underrapportering av anmälningar av missförhållanden och anmälningar om allvarliga missförhållanden.⁸¹

⁷⁷ Inspektionen för vård och omsorg (2019c; 2021b; 2023); Attention (2022); Barnrättsbyrån (2021).

⁷⁸ Diagram 24 och 25 i Bilaga 2, Statistik om förekomst av våld mot personer med funktionsnedsättning.

⁷⁹ Inspektionen för vård och omsorg (2022b).

⁸⁰ Inspektionen för vård och omsorg (2021a; 2015; 2022a).

⁸¹ Inspektionen för vård och omsorg (2021a).

Personalen är både en risk- och en skyddsfaktor

Forskning visar att vård- och omsorgspersonal som arbetar nära personer i olika stödinsatser på samma gång kan utgöra en risk- och en skyddsfaktor för våldsutsatthet.⁸² Utöver de gränsdragningar mellan skydds- och tvångsåtgärder som tidigare har beskrivits, får personalens uppfattning och kunskap om självbestämmande och möjliga risksituationer betydelse för våldsutsatthet. I intervjustudien i Starke et al. (2022) liksom i Källström et al. (2022) framkommer det att personal som arbetar i insatser inte alltid har en gemensam bild av vilka risksituationer som personer med till exempel intellektuell funktionsnedsättning kan befinna sig i. Rapporterna visar också att personalen upplever svårigheter i förhållande till brukarnas självbestämmande. Det kan till exempel handla om olika situationer kopplade till sexuellt utnyttjande och exploatering som sker utanför insatsen och huruvida detta skulle polisanmäls eller ej med hänvisning till brukares självbestämmande.⁸³

Omsorgspersonalen kan också vara en skyddsfaktor genom ett aktivt arbete med att förebygga och upptäcka våld. I Källström et al. (2022) berättar insatspersonal om att brukare kan ha svårt att förstå vad som är en våldshandling, framför allt vad gäller sexuellt våld. Brukare kan ha dålig kunskap om sexuell hälsa och om hur en hälsosam relation ska se ut. Personalen beskriver också utmaningar i att få våldsutsatta personer med kognitiva svårigheter att förstå allvaret i våldet som de utsätts för, särskilt när det gäller andra typer av våld än det fysiska våldet. Personalen beskriver hur de därför förebygger våld mot brukare genom att stärka deras självförtroende, informera dem om deras rättigheter samt uppmuntra dem till att våga säga till och ifrån. Omsorgspersonalen kan även upptäcka våld i sin yrkesutövning. Personal beskriver hur de genom att vara uppmärksamma på olika förändringar i brukarnas mående och beteende kan hitta signaler om att de kan vara utsatta för våld. Samtidigt beskriver personalen utmaningar i att upptäcka våld, bland annat för

⁸² Källström, Amlakie, Yildirim, Adaszak, Klint, Farias Vera, Gustafsson & Holmefur (2022); Starke, Larsson & Punzi (2022).

⁸³ Starke, Larsson & Punzi (2022).

brukare som bor i egen lägenhet eftersom personalen då inte har möjlighet till samma insyn.⁸⁴

Barn och unga är särskilt utsatta

Tidigare granskningar visar på stora brister i samhällsvården som leder till våldsutsatthet för de barn och unga som befinner sig där.⁸⁵

Särskilda ungdomshem, Statens institutionsstyrelse

Inspektionen för vård och omsorg, IVO, och Statens institutionsstyrelse, SiS, har konstaterat att det finns allvarliga brister vid de särskilda ungdomshemmen. IVO uppmärksammar att SiS egna analyser av avskiljningstal och incidentrapporter har visat att det är ett fåtal barn och unga som är med om en oproportionerligt stor del av det totala antalet avskiljningar. De barn och unga som är med om många avskiljningar har ofta en dokumenterad funktionsnedsättning såsom en neuropsykiatrisk diagnos, emotionell instabilitet, intellektuell funktionsnedsättning och/eller andra beteendestörningar. Självskadebeteende förekommer också regelbundet.⁸⁶

LSS-boenden för barn

I IVO:s tillsyn av LSS-boenden för barn och unga 2021 fann myndigheten brister i cirka en fjärdedel av boendena. Den enskilt mest förekommande bristen IVO ser i tillsynen av LSS-boenden för barn och unga är begränsningsåtgärder av olika slag, men även andra missförhållande såsom vanvård. Ungefär hälften av bristerna rör områden med stor påverkan på kvaliteten i den omsorg som barnen har rätt till, som exempelvis tillämpning av tvångs- och

⁸⁴ Källström, Amlakie, Yildirim, Adaszak, Klint, Farias Vera, Gustafsson & Holmefur (2022).

⁸⁵ Inspektionen för vård och omsorg (2020; 2021a; 2022b; 2023); Barnrättsbyrån (2021); Attention (2022).

⁸⁶ Inspektionen för vård och omsorg (2023).

begränsningsåtgärder, säkerhet, bemötande, bemanning och personalens kompetens.⁸⁷

År 2021 uppgav en stor majoritet av de barn och unga som deltagit i IVO:s årliga enkät till barn och unga på HVB, stödboenden, SiS-hem och LSS-boenden för barn och unga, att de känner sig trygga. I enkäten⁸⁸ uppgav dock ungefär tre procent av de barn som svarat från LSS-boenden att de aldrig känner sig skyddade från kränkningar och inte litar på personalen. Två procent av barnen upplever sig inte heller respekterade av personalen och anser inte att de får det stöd de behöver. Flickor upplever otrygghet i större utsträckning än pojkar och de litar också mindre på personalen.⁸⁹

⁸⁷ Inspektionen för vård och omsorg (2022b).

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid.

Referenser

Nedanstående lista över referenser gäller för båda rapporterna Att förebygga och bekämpa våld mot personer med funktionsnedsättning – Samhällets kunskap, åtgärder och insatser och Våld mot personer med funktionsnedsättning – Om utsatthet och förekomst av våld.

Arbetsmarknadsdepartementet (2021) Nationellt våldsförebyggande program, A2021/00839.

Attention (2022) Vad är det för fel på dig? Tjejer med NPF på SiS.

Baianstovu, R., Strid, S., Cinthio, H., Särnstedt Gramnaes, E., & Enelo, J.M. (2019) Heder och samhälle: Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. Örebro universitet.

Barimani, M., & Elvin-Nowak, Y. (2022) Jag visste inte att vården kunde hjälpa mig – Om kvinnors utsatthet för våld i nära relationer i Region Stockholm, Akademiskt primärvårdscentrum.

Barnrättsbyrån (2021) Och jag kunde inte andas – En granskning av våld mot barn på de statliga ungdomshemmen.

Bilaga till regeringsbeslut II:1, 2018-02-08, Handlingsplan mot prostitution och människohandel.

Bilaga till regeringsbeslut II:15, 2018-06-28, Handlingsplan mot könsstympning av flickor och kvinnor.

Brottsförebyggande rådet (2007) Våld mot personer med funktionshinder.

Brottsförebyggande rådet (2016) Målsägandes medverkan i rättsprocessen.

Brottsförebyggande rådet (2021) Våld i ungas parrelationer.

Brottsförebyggande rådet (2022) Redovisning av uppdraget att analysera möjligheterna att i NTU inkludera bakgrundsinformation om hbtqi-identitet och andra diskrimineringsgrunder.

Dir. 2021:29 Kommittédirektiv Nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn och Tilläggsdirektiv till En uppväxt fri från våld (A 2021:02) Dir. 2022:17.

Dir. 2021:84 Kommittédirektiv Barn och unga i samhällets vård.

Diskrimineringsombudsmannen (2021) Skillnader som kan utgöra risk för diskriminering? En kvalitativ studie om faktorer som påverkar socialsekreterares bedömningar och beslut inom den sociala barn- och ungdomsvården, Underlagsrapport författad av Katarina Grim och Birgitta Persdotter vid Karlstads universitet.

Ds 2022:18 Straffansvar för psykiskt våld.

Epost från Lerums kommun, mottagen den 28 november 2022, Dnr 2021/0529–120.

Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet, Europarådets fördragsserie – nr 210.

Folkhälsomyndigheten (2020) Skolbarns hälsovanor 2017/18 – hälsa och mobbning bland barn med funktionsnedsättning, underlag till MFD 2020-04-17.

Forte (2021) Förebyggande arbete och riskhantering av våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck – En systematisk kartläggning.

Funktionsrätt Sverige & Riksförbundet för sexuell upplysning (2021) Vill du ligga med mig då? En kartläggning om sexuell hälsa hos personer med funktionsnedsättning och kronisk sjukdom.

Förordning (2021:995) om länsstyrelsernas regionala arbete mot mäns våld mot kvinnor.

Förordning (2022:291) om tillfälligt statsbidrag till ideella organisationer för kvalitetshöjande åtgärder på skyddade boenden.

Försäkringskassan (2022) Redovisning av regeringsuppdrag om ökad upptäckt av våld m.m. 2019–2021. Dnr 2020/002623.

Inspektionen för vård och omsorg (2015) Personlig assistans under luppen.

Inspektion för vård och omsorg (2019a) Barn riskerar att bli utan stöd och hjälp.

Inspektionen för vård och omsorg (2019b) Sociala barn- och ungdomsvården – Slutredovisning av uppdrag att genomföra analyser av tillsynens resultat inom den sociala barn- och ungdomsvården, S2019/01922/FST.

Inspektionen för vård och omsorg (2020) Vad har IVO sett 2019?

Inspektionen för vård och omsorg (2021a) Vad har IVO sett 2020?

Inspektionen för vård och omsorg (2021b) Uppföljning av LSS-boenden – Slutredovisning av regeringsuppdrag.

Inspektionen för vård och omsorg (2022a) Mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck åren 2022–2023
Delrapportering av regeringsuppdrag.

Inspektionen för vård och omsorg (2022b) Vad har IVO sett 2021?

Inspektionen för vård och omsorg (2023) Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021–2022. Redovisning av regeringsuppdrag S2021/03345.

Jämställdhetsmyndigheten (2020) Arbeta pågår – Uppföljning av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor - åiterrapportering av regleringsbrevsuppdrag.

Jämställdhetsmyndigheten (2021a) Covid-19 och våldsutsatthet – Slutrapport av uppdrag.

Jämställdhetsmyndigheten (2021b) Prostitution och människohandel – Slutredovisning av uppdrag att stärka arbetet mot att barn och unga respektive vuxna utnyttjas i prostitution och människohandel, samt kartlägga omfattningen av prostitution och människohandel.

Jämställdhetsmyndigheten (2022a) Arbetet mot våldsutsatthet under covid19 – Slutredovisning av Jämställdhetsmyndighetens uppdrag att fortsätta utveckla och sprida arbetssätt till kommuner under covid-19-pandemin.

Jämställdhetsmyndigheten (2022b) Bortföra barn och unga – Delredovisning av uppdraget att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse.

Jämställdhetsmyndigheten (2022c) Bättre styrning för bättre resultat.

Jämställdhetsmyndigheten (2022d) Skyddade uppgifter - oskyddade personer – Delredovisning av uppdraget att höja kunskapen om våldsutsatta personer som lever med skyddade personuppgifter med fokus på kvinnor och barn.

Jämställdhetsmyndigheten (2022e) Våldsförebyggande satsningar ger resultat – Uppföljning av det jämställdhetspolitiska delmålet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra 2017–2022.

Jönköpings universitet (2020) Mobbning och relationen till psykisk hälsa för skolbarn; med särskilt fokus på barn med funktionsnedsättning.

Källström, Å., Amlakie, H., Yildirim, Z., Adaszak, S., Klint, F., Farias Vera, L., Gustafsson, J., & Holmefur, M. (2022) Att identifiera och arbeta med utsatthet för våld bland personer med funktionsnedsättning – Lärdomar från kommuner och regioner, Örebro universitet.

Linköpings universitet, arbetsmaterial till MFD.

Lundälv, J. & Starke, M. (2022) Socialtjänsten erfarenheter och kunskapsanvändning – Små kommuners arbete med att förebygga och upptäcka våld mot personer med funktionsnedsättningar, samt erbjuda insatser till våldsutsatta, Göteborgs universitet.

Länsstyrelsen i Västerbottens län (2022) Till stadigvarande boende – Kartläggning av kommuners insatser för att hjälpa våldsutsatta personer med eller utan barn att ordna stadigvarande boende efter vistelse i skyddat boende eller annat tillfälligt boende.

Myndigheten för delaktighet (2017) Föräldraskap och funktionsnedsättning – Självpupplevda hinder för delaktighet.

Myndigheten för delaktighet (2021) Uppföljning av funktionshinderspolitiken.

Myndigheten för delaktighet (2022a) Rapport Enkät om våld, domstolar, diarienummer 2021/0529–126.

Myndigheten för delaktighet (2022b) Rapport Våld mot personer med funktionsnedsättning, Myndigheter, diarienummer 2021/0529–124.

Myndigheten för delaktighet (2022c) Rapport Våld mot personer med funktionsnedsättning, Länsstyrelsen, diarienummer 2021/0529–125.

Myndigheten för delaktighet (2022d) Sammanställning från en serie workshoppar som MFD arrangerat med deltagare från individ- och familjeomsorgs- och funktionsstödsförvaltningar.

Myndigheten för delaktighet (2022e) Uppföljning av funktionshinderspolitiken.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (2022) Handlingsplan för brottsförebyggande föräldraskapsstöd.

Myndigheten för vård- och omsorgsanalys (2019) Social kompetens – Om kompetensförsörjning av handläggare i socialtjänsten.

Myndigheten för vård och omsorgsanalys (2022) Ljuset på skillnader – En studie om omotiverade skillnader i LSS-verksamhet, äldreomsorg och socialpsykiatri.

Nationellt centrum för kvinnofrid (2014) Våld och hälsa – En befolkningsundersökning om kvinnor och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa.

Nationellt centrum för kvinnofrid (2020) Redovisning av regeringsuppdraget ”Uppdrag att stärka och utveckla den nationella stödtelefonen för våldsutsatta m.m. (A2019/01272/JÄM)” Dnr NCK 2019/28.

Nilsson & Tingberg (2020) Kunskapsöversikt om försummelse.

Nordens Välfärdscenter (2016) När samhället inte ser, hör eller förstår.

Polismyndigheten (2017) Människohandel för sexuella och andra ändamål – Lägesrapport 19.

Polismyndigheten (2020a) Människohandel för sexuella och andra ändamål – Lägesrapport 22.

Polismyndigheten (2020b) Regeringsuppdraget: Stärka kompetensen att bemöta personer med psykisk ohälsa, Slutrapport av regeringsuppdrag (Ju2017/06176/PO).

Polismyndigheten & Åklagarmyndigheten (2020) Målsägandebiträde –
En gemensam tematisk tillsyn av polisens och åklagarens handläggning.

Prop. 2021/22:162 Elevhälsa och stärkt utbildning för elever med
intellektuell funktionsnedsättning.

Regeringsbeslut II:3, 2018-06-14, Uppdrag att planera för ökad
samverkan i frågor om förbättrad upptäckt av våld i nära relationer m.m.,
S2018/03696/JÄM (delvis).

Regeringsbeslut II:14, 2018-06-28, Uppdrag att genomföra
utbildningsinsatser för socialtjänstens personal om våld i nära relationer
och mäns våld mot kvinnor, S2018/03930/FST (delvis).

Regeringsbeslut I:5, 2020-03-12, Uppdrag att fördela utvecklingsmedel
och ge kompetensstöd för arbete mot våld i nära relationer m.m.
S2020/01591/SOF (delvis).

Regeringsbeslut I 5, 2022-06-02, Uppdrag att ta fram förslag på
spridning av behandlingsprogram för personer som utövar våld mot
närstående (A2022/00841).

Regeringsbeslut II 2, 2021-09-09 Uppdrag om förstärkt och utvecklad
tillsyn av socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete mot mäns
våld mot kvinnor, våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och
förtryck, A2021/01714.

Regeringsbeslut I:13, 2021-09-23, Strategi för systematisk uppföljning
av funktionshinderspolitiken under 2021–2031, S2019/02213,
S2021/06595.

Regeringsbeslut II 7, 2021-10-28, Uppdrag att inventera relevanta
aktörers kunskap om våld mot personer med funktionsnedsättning samt
föreslå åtgärder, dnr A2021/02052.

Regeringsbeslut I 6, 2022-06-02, Uppdrag om ökad upptäckt av våld
m.m. 2022–2024 (A2022/00842).

Regeringsbeslut I:41, 2022-07-07, Uppdrag att stärka kompetensen hos polisanställda för att bemöta personer med psykisk ohälsa i ärenden om brott i nära relation (Ju2022/02417).

Riksförbundet för sexuell upplysning (2021) Sexualundervisning utan mål – RFSU:s undersökning av kvalitetsarbetet i svenska skolor.

Riksrevisionen (2021) Effektiviteten i polismyndighetens arbete med information till brottsutsatta.

Skolinspektionen (2018) Sex- och samlevnadsundervisning.

Skr. 2016/17:10, Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid.

Socialstyrelsen (2005) Föräldrar med utvecklingsstörning och deras barn – Vad finns det för kunskap?

Socialstyrelsen (2011a) Barn som blivit eller riskerar att bli utsatta för försummelse eller övergrepp – Sammanställning av översikter om insatser till barn och föräldrar.

Socialstyrelsen (2011b) Sällan sedda – Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor mot funktionsnedsättning.

Socialstyrelsen (2014) Att vilja se, vilja veta och att våga fråga – Vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet.

Socialstyrelsen (2015) Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet.

Socialstyrelsen (2016a) Erfarenheter från utvecklingsarbete med kommunikationsstöd och lågaffektivt bemötande – Mot mindre tvång och begränsningar.

Socialstyrelsen (2016b) Våld – Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer.

Socialstyrelsen (2017) Att möta föräldrar till barn med funktionsnedsättning – Kunskapsstöd till barnhälsovården.

Socialstyrelsen (2018a) Frågor om våld – En kartläggning av hur socialtjänsten och hälso- och sjukvården frågar om våldsutsatthet och våldsutövande samt användning av bedömningsmetoder.

Socialstyrelsen (2018b) Förslag på indikatorer för uppföljning av den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor Slutredovisning av ett regeringsuppdrag: Deluppdrag 1.

Socialstyrelsen (2019a) Ett liv utan våld och förtryck – Slutredovisning av uppdraget att genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck.

Socialstyrelsen (2019b) Kvalitetsutveckling av arbetet mot våld i nära relationer – En slutredovisning av kompetensstödet och utvecklingsmedlen 2016–2018.

Socialstyrelsen (2019c) Sociala barn- och ungdomsvården – Slutredovisning av uppdrag att genomföra analyser av tillsynens resultat inom den sociala barn- och ungdomsvården, S2019/01922/FST.

Socialstyrelsen (2019d) Uppföljning av barnkonventionens genomslag vid tillämpning av LSS.

Socialstyrelsen (2019e) Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov – Förutsättningar och former av integrerad och annan specialiserad vård.

Socialstyrelsen (2020a) Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer.

Socialstyrelsen (2020b) Kartläggning av skyddade boenden i Sverige.

Socialstyrelsen (2020c) Kvalitetsutveckling av arbetet mot våld i nära relationer – Redovisning av 2019 års utvecklingsmedel och stimulansmedel.

Socialstyrelsen (2021a) Att lyssna på barn i familjehem – En nationell brukarundersökning om familjehemsplacerade barns upplevelser av vården.

Socialstyrelsen (2021b) Insatser för att motverka fortsatt normbrytande beteende och återfall i brott – Kunskapsstöd med rekommendationer för socialtjänstens arbete med barn 6–17 år.

Socialstyrelsen (2021c) Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning – Lägesrapport 2021.

Socialstyrelsen (2021d) Kompetens i LSS-boenden.

Socialstyrelsen (2022a) Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018–2021.

Socialstyrelsen (2022b) Ett nationellt kompetenscentrum för frågor om intellektuell funktionsnedsättning och autism Socialstyrelsens bedömningar och förslag.

Socialstyrelsen (2022c) Nationella riktlinjer för vård och stöd vid adhd och autism Prioriteringsstöd till beslutsfattare och chefer 2022.

Socialstyrelsen (2022d) Nationell samordning och kunskapsutveckling för återfallsförebyggande arbete med våldsutövare Förslag på utveckling av verksamhet vid Socialstyrelsen.

SOU 2022:11 Handlingsplan för en långsiktig utveckling av tolktjänsten för döva, hörselskadade och personer med dövblindhet – Betänkande av 2020 års tolktjänstutredning.

SOU 2022:70 En uppväxt fri från våld – En nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn av, Betänkande av Utredningen En uppväxt fri från våld.

Starke, M., & Larsson, A. (2022) Enkätstudie – Verksamhetsföreträdares bedömning av kunskap inom verksamheten och behov av fördjupad kunskap om våldsutsatthet bland personer med funktionsnedsättning, Göteborgs universitet.

Starke, M., Larsson, A., & Punzi, E. (2022) Våldsutsatthet för personer med intellektuella funktionsnedsättningar, Göteborgs universitet.

Statens medieråd (2020) Utsatt på internet – En internationell forskningsöversikt om nätmobbning bland barn och unga.

Statskontoret (2021) Mäns våld mot kvinnor – En analys av myndigheternas arbete med den nationella strategin.

Statskontoret (2022) SiS vård av barn och unga enligt LVU – förutsättningar för en trygg och ändamålsenlig vård.

Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2016) Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar – En systematisk kunskapssammanställning om utsattheten för våld och kränkningar mot flickor och pojkar med funktionsnedsättning.

Svedin, CG., Landberg, Å., & Jonsson, L. (2021) Unga, sex och internet efter #metoo, Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Svedin, CG., Landberg, Å., & Jonsson, L. (2022) Mer utsatta än andra – Om våld och övergrepp mot barn med funktionsnedsättningar, En fördjupning från studien "Unga, sex och internet efter #metoo", Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Sveriges Kommuner och Regioner (2016) Framgångsfaktorer i kvinnofridsarbetet – En undersökning av utvecklingen av arbetet mot våld i nära relationer i kommuner.

Sveriges Kommuner och Regioner (2020) Vården vid sexuellt våld – Nuläge och framåt.

Tjejjers rätt i samhället (2020) Trippelt utsatt – Hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning.

Uppdrag psykisk hälsa (2016) Psykisk hälsa på ungdomsmottagningen – En kartläggning av Sveriges ungdomsmottagningar.

Utbildningsutskottets betänkande 2021/22:UbU27 Elevhälsa och stärkt utbildning för elever med intellektuell funktionsnedsättning och Riksdagsskrivelse 2021/22:429.

Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer (2018) Nu har vi kommit över tröskeln – Utvärdering av ett projekt kring att fråga rutinmässigt om våld inom hälso- och sjukvården.

Åklagarmyndigheten & Polismyndigheten (2019) Våldsbrott i nära relation och sexualbrott mot vuxna – En gemensam granskning av polisens och åklagarens handläggning.

Utkast till lagrådsremiss Ett fönster av möjligheter – stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende.

Åklagarmyndigheten (2022) Barnförhör m.m. – Även något om förhör med vuxna med osynliga funktionsnedsättningar. Rättslig vägledning 2022:3.

Öppna jämförelser av stöd till personer med funktionsnedsättning (LSS) Kommunundersökningen, Socialstyrelsen; 2021.

Öppna jämförelser av stöd till personer med funktionsnedsättning (LSS) Kommunundersökningen, Socialstyrelsen; 2020.

Öppna jämförelser av stöd till personer med funktionsnedsättning (LSS)
Kommunundersökningen, Socialstyrelsen; 2022.

Öppna jämförelser av stöd till personer med funktionsnedsättning (LSS)
Enhetsundersökningen, Socialstyrelsen; 2018.

Öppna jämförelser av stöd till personer med funktionsnedsättning (LSS)
Enhetsundersökningen, Socialstyrelsen; 2019.

Öppna jämförelser av stöd till personer med funktionsnedsättning (LSS)
Enhetsundersökningen, Socialstyrelsen; 2022.

Våld mot personer med funktionsnedsättning

Om utsatthet och förekomst av våld

En här rapporten är en redovisning av Myndigheten för delaktighets uppdrag om att sammanställa kunskap från forskning och undersökningar om våldsutsatthet bland personer med funktionsnedsättning samt att kartlägga vilken kunskap samt vilka kunskapsstöd, åtgärder och insatser som statliga myndigheter, regioner och kommuner använder för att förebygga, upptäcka och hantera våldsutsatthet bland personer med funktionsnedsättning.

Den här delen innehåller en redovisning av våldsutsattheten bland personer med funktionsnedsättning i alla åldrar, och där så är möjligt, uppdelad på kön.

Myndigheten för delaktighet
Box 1210, 172 24 Sundbyberg
08-600 84 00
info@mfd.se
www.mfd.se
Nummer: 2023:12